

Leszek RUDNICKI

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

RYZIKO W DZIAŁALNOŚCI GOSPODARSTW DOMOWYCH – ISTOTA, RODZAJE I SPOSOBY JEGO OGRANICZANIA

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest przedstawienie ryzyka, na jakie narażona jest działalność gospodarstwa domowego w procesie zaspokajania potrzeb swoich członków i powiązane z nią zagrożenia utraty części lub całości środków finansowych.

W artykule przedstawiono definicję ryzyka i listę rodzajową ryzyka. Omówiono decyzje finansowe podejmowane przez gospodarstwa domowe, dotyczące gospodarowania środkami finansowymi i związane z nimi ryzyka. W szczególności zwrócono uwagę na rodzaje ryzyka odnośnie do zakupów dóbr i usług oraz na ryzyka związane z realizacją zakupu za pomocą różnych form płatności. Wskazano też na ryzyko dotyczące inwestowania środków finansowych przez gospodarstwo domowe. W artykule omówiono ponadto postawy gospodarstw domowych wobec ryzyka. Zwrócono również uwagę na zarządzanie ryzykiem jako jedną z możliwych metod jego ograniczania.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, ryzyko, finanse, decyzja, zakupy, inwestycje, zarządzanie.

RISK IN HOUSEHOLD ACTIVITIES – SIGNIFICANCE, TYPES AND WAYS OF LIMITING IT

Summary

The main purpose of the article is to present the risk to which household activities are exposed in the process of meeting the needs of its members and associated risk of losing part or all of the financial resources.

The article presents the risk definition and risk type list. It discusses the financial decisions of households regarding financial management and the risks associated with them. In particular, attention has been paid to the types of risks associated with the purchase of goods and services and the risks associated with the purchase via various forms of payment. The risk of investing funds in the household was also indicated. The article also discusses households' attitudes towards risk. Attention is also paid to risk management as one of the possible methods of reducing it.

Key words: household, risk, finances, decision, shopping, investments, management.

Wprowadzenie

Głównym celem gospodarstwa domowego jest zaspokojenie potrzeb i aspiracji swoich członków. Aby to osiągnąć, musi ono prowadzić odpowiednią działalność gospodarczą. Warunkiem zaspokojenia potrzeb i aspiracji członków gospodarstwa domowego jest posiadanie odpowiednich dochodów i umiejętne gospodarowanie nimi. Wskutek ograniczeń budżetowych gospodarstwa domowe stają przed koniecznością rozpatrywania wielu spraw finansowych i podejmowania decyzji dotyczących dochodów, wydatków, oszczędności, pożyczania oraz inwestowania, co wiąże się z ryzykiem.

Gospodarowanie finansami stało się w ostatnich latach skomplikowane. W wielu transakcjach zapłatę gotówką zastąpiły karty kredytowe i płatności elektroniczne. Pojawiło się wiele usług kredytowych, co sprawiło, że sytuacja finansowa wielu gospodarstw domowych stała się mniej przejrzysta, a podejmowanie decyzji finansowych ryzykowne.

Ryzyko jest obecne w całej działalności gospodarstwa domowego – zarówno w kupowaniu, oszczędzaniu, inwestowaniu, jak też utrzymywaniu dóbr. Odgrywa ono również znaczącą rolę przy podejmowaniu decyzji dotyczącej sposobu zapłaty za jakiś nabytek – czy kupić za gotówkę, czy na kredyt.

Celem artykułu jest przedstawienie ryzyka, na jakie narażona jest działalność gospodarstwa domowego w procesie zaspokajania potrzeb swoich członków.

1. Pojęcie „ryzyko”

Ryzyko kojarzy się z niepewnością – występują one obok siebie, a niekiedy są nawet utożsamiane. W literaturze przedmiotu spotyka się dwa główne ujęcia ryzyka – łączące niepewność z ryzykiem, a także odróżniające te terminy. A. Willet uważa, że ryzyko jest zobiektywizowaną niepewnością wystąpienia niepożądanego zdarzenia (1951). Inaczej definiuje ryzyko F. Knight, który wyróżnia dwa rodzaje niepewności: mierzalną oraz niemierzalną, przy czym za ryzyko uważa niepewność mierzalną, a niepewność niemierzalną uznaje za niepewność *sensu stricto* (1985). Twierdzi on, że ryzyko występuje w sytuacji, kiedy losowość, wobec której staje podmiot, daje się wyrazić jako ściśle liczbowe prawdopodobieństwo. Może ono być określone obiektywnie albo odzwierciedlać subiektywne doznania osoby. Kiedy zaś podmiot nie może, z różnych powodów, powiązać prawdopodobieństwa z określoną możliwością wystąpienia jakiegoś zdarzenia, uważa się to za sytuację, w której występuje niepewność (1985).

Ryzyko jest więc rodzajem niepewności, z którą gospodarstwa domowe mają do czynienia wówczas, gdy nie mogą przewidzieć wielu istotnych konsekwencji podjętej decyzji. Spostrzegane ryzyko jest funkcją niepewności i możliwych konsekwencji decyzji. Można to wyrazić formułą:

$$R = f(U, C)$$

gdzie: R – spostrzegane ryzyko,
 U – niepewność,
 C – konsekwencje decyzji.

Działalność ekonomiczna gospodarstwa domowego – jak każdego podmiotu gospodarczego – obarczona jest niepewnością. Nigdy, mimo najlepszego nawet przygotowania, nikt nie potrafi dokładnie określić rezultatów podjętych decyzji oraz działań. Niemal zawsze, z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem, musimy liczyć się z niepowodzeniem danego przedsięwzięcia albo – nawet w sytuacji powodzenia – z wystąpieniem jakichś dodatkowych efektów. W związku z tym mówimy o ryzyku (Bywalec, 2009, s. 177-178).

Najogólniej kwestię ujmując, ryzyko rozpatrywać można w dwóch ujęciach, jako (Bodie, Merton, 2003):

- możliwość, że coś się nie uda, przedsięwzięcie, którego wynik jest nieznan, niepewny, problematyczny – jest to tzw. negatywna koncepcja ryzyka (ryzyko jako zagrożenie);
- perspektywa działania, którego wynik nie jest znany i może być inny od oczekiwanego – jest to tzw. neutralna koncepcja ryzyka (ryzyko jako zagrożenie i szansa).

Zachowania gospodarstw domowych są różne w wypadku ryzyka negatywnego i ryzyka neutralnego. W sytuacji pierwszego z nich głównym zadaniem gospodarstwa jest zmniejszenie możliwości wystąpienia skutków niepożądanych, a gdy one jednak już wystąpią – ograniczenie ich skutków. W wypadku ryzyka neutralnego gospodarstwa domowe decydują się z kolei ryzykować, lecz postępują przy tym tak, aby minimalizować ujemne skutki swoich działań, a zwiększać dodatnie, czyli uzyskiwać nagrodę (Bywalec, 2009).

2. Rodzaje ryzyka

Gospodarstwa domowe narażone są na kilka rodzajów ryzyka, a sytuacje, z którymi się one wiążą, oprócz innych negatywnych skutków, mogą przynieść straty finansowe. Są to (Bodie i in., 2003):

- ryzyko wynikające ze zdarzeń losowych, takich jak choroba, inwalidztwo czy śmierć – pociąga za sobą zwykle wysokie koszty leczenia i utratę dochodów z uwagi na niezdolność do zarobkowania;
- ryzyko bezrobocia – wiąże się utratą pracy, a co za tym idzie – również dochodów;
- ryzyko obniżenia poziomu konsumpcji i pogorszenia jakości życia – wiąże się z możliwością utraty niektórych dóbr konsumpcyjnych (zaspokajających potrzeby wyższego rzędu) lub obniżenia ich wartości użytkowej (np. na skutek zniszczenia, pożaru, kradzieży);
- ryzyko odpowiedzialności – ma miejsce wówczas, gdy działania członka gospodarstwa domowego pociągają za sobą roszczenia finansowe ze strony innych osób (np. w wyniku spowodowania wypadku samochodowego, niedopełnienia obowiązków służbowych);
- ryzyko wynikające z posiadania aktywów finansowych – np. akcji, jednostek funduszy inwestycyjnych, walut itp.

Wiele zagrożeń, na które narażone jest gospodarstwo domowe, związane jest z prowadzoną przez nie działalnością gospodarczą. Ich lista wciąż się rozszerza, a wynika to ze stałego wzrostu liczby przedsięwzięć podejmowanych przez gospodarstwo. Rozszerzaniu działalności towarzyszy zwykle wzrost zagrożeń, co sprawia, że klasyfikacja rodzajowa ryzyka jest bardzo rozbudowana. W literaturze przedmiotu zazwyczaj wyróżnia się (Jajuga, 2007):

- 1) ryzyko rynkowe (handlowe) – wynika ono ze zmian cen na rynku finansowym oraz na rynku dóbr konsumpcyjnych. Zalicza się do niego:
 - ryzyko stopy procentowej – związane ze zmianami stóp procentowych na rynku finansowym, które powodują wahania dochodów oraz zmiany wartości instrumentów opartych na stopach procentowych (których wartość zależy od stóp procentowych). Ryzyko to może mieć skutki korzystne lub przynosić straty. Wzrost stóp procentowych np. z jednej strony podnosi cenę zaciągniętych przez gospodarstwo kredytów, a z drugiej zwiększa rentowność depozytów bankowych,
 - ryzyko kursu walutowego – związane ze zmianami kursów walutowych. Dotyka aktywów lub przedmiotów konsumpcyjnych wycenianych w walutach obcych. Dotyczy to produktów, których cena (wartość) zależy od kursu wymiany walut. Może ono mieć dla gospodarstwa domowego skutki pozytywne lub negatywne,
 - ryzyko cen papierów wartościowych – wynika ze zmienności cen na rynkach kapitałowych. Dla gospodarstw uczestniczących w tych rynkach ryzyko to może być zagrożeniem utraty zasobów finansowych lub szansą pomnożenia kapitału,

- ryzyko cen towarów konsumpcyjnych – związane ze zmiennością cen dóbr konsumpcyjnych. Dotyczy wszystkich gospodarstw domowych. Jest to zazwyczaj ryzyko małej skali;
- 2) ryzyko kredytowe – wynika z możliwości niedotrzymania warunków umowy kredytowej przez którąś ze stron. W odniesieniu do gospodarstwa domowego ryzyko to sprowadza się do: niespłacenia kredytu, odsetek, opóźnienia w spłacie rat kapitałowych;
- 3) ryzyko operacyjne – wynika z wielu sytuacji mogących wywołać straty, a wiąże się przede wszystkim z zaburzeniami występującymi w funkcjonowaniu gospodarstwa domowego – z niewłaściwym zarządzaniem majątkiem i budżetem. Ryzyko operacyjne wynikać może np. z błędów w zarządzaniu finansami osobistymi, z niedostatecznej kontroli wydatków, utraty dochodów, niekorzystnych zdarzeń losowych itp. Ryzyko operacyjne może być też skutkiem nagłego wystąpienia niekorzystnych zdarzeń zewnętrznych, np. nagłego wzrostu cen, załamania na giełdzie czy klęski żywiołowej;
- 4) ryzyko płynności – ryzyko to może występować jako:
 - ryzyko płynności aktywów – wynikające z faktu posiadania przez gospodarstwo domowe aktywów, których rynek zbytu jest mało płynny i które w związku z tym bardzo trudno sprzedać po oczekiwanej cenie (np. trudności ze sprzedażą domu, obrazu, akcji),
 - ryzyko płynności pasywów – wynikające z niemożności terminowego regulowania zobowiązań przez gospodarstwo na skutek braku środków pieniężnych;
- 5) ryzyko prawne – definiuje się je jako prawdopodobieństwo poniesienia strat w następstwie prowadzenia przez gospodarstwo domowe działalności wykraczającej poza ramy przepisów prawnych. Ryzyko to obejmuje niemożność wyegzekwowania przez gospodarstwo warunków zawartych przez niego umów i porozumień;
- 6) ryzyko biznesu – oznacza prawdopodobieństwo nieosiągnięcia przez gospodarstwo zaplanowanych efektów (dochodów) z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej;
- 7) ryzyko wydarzeń – może ono tkwić w samym gospodarstwie domowym lub pochodzić z zewnątrz. Wewnętrzne ryzyko wydarzeń wewnętrznych to np. nagła choroba lub śmierć członka gospodarstwa, celowe działanie na szkodę całego gospodarstwa. Zewnętrzne ryzyko wydarzeń to z kolei zdarzenia o charakterze katastrof naturalnych: pożary, powódzie, trzęsienia ziemi, susze, albo też zdarzenia wywołane przez ludzi lub instytucje: wojny czy zamachy terrorystyczne.

3. Podejmowanie decyzji finansowych

W każdym gospodarstwie domowym podejmowane są różne decyzje finansowe, które dotyczą: gospodarowania środkami finansowymi, finansowania zakupów, gromadzenia oszczędności oraz inwestowania i pomnażania majątku.

Decyzje dotyczące gospodarowania środkami finansowymi obejmują alokację otrzymywanych przez gospodarstwo domowe środków finansowych. Niezależnie od tego, czy członkowie domowego gospodarstwa otrzymują wynagrodzenie w postaci gotówki czy też bezgotówkowej, starają się otrzymywane środki zabezpieczyć przed utratą ich części lub całości. Potrzeba ta skłania do skorzystania z usług instytucji rynku finansowego, przede wszystkim banków. Lokowanie ich w tych instytucjach może również wiązać się z ryzykiem utraty środków albo nieosiągnięcia zamierzonego przyrostu ich wartości, na które liczyło.

Jednym z głównych rodzajów działalności gospodarstwa domowego jest podejmowanie decyzji dotyczących zakupu dóbr i usług. Procesowi zakupu produktu towarzyszy określone ryzyko. Polega ono na poniesieniu strat finansowych w związku z zakupem produktu np. złej jakości, wadliwego, niespełniającego oczekiwań, niezaspokajającego potrzeb członków gospodarstwa domowego. Przykładowe zestawienie rodzajów ryzyka oraz wątpliwości pojawiających się w gospodarstwach w procesie zakupu dóbr ujęto w tabeli 1.

Tabela 1

Rodzaje ryzyka a wątpliwości konsumentów dotyczące produktu

Rodzaj ryzyka	Wątpliwości konsumentów dotyczące produktu
Ryzyko funkcjonalne	Czy produkt spełnia funkcje, których się od niego oczekuje? Jak długo działa sprawnie? Czy działa lepiej czy gorzej od produktów konkurentów?
Ryzyko fizyczne	Czy jest bezpieczny? Czy stwarza zagrożenie dla innych? Czy jest szkodliwy dla środowiska?
Ryzyko ekonomiczne	Czy zakup jest związany z najlepszym wykorzystaniem zasobów finansowych? Czy produkt jest wart zapłacenia żądanej ceny?
Ryzyko społeczne	Czy moja rodzina i znajomi popierają decyzję o zakupie produktu? Czy produkt podoba się tym, na których opinii mi zależy? Czy podobne produkty są użytkowane przez osoby, z którymi się identyfikuję?
Ryzyko psychologiczne	Czy posiadany przeze mnie produkt imponuje innym? Czy użytkowanie produktu sprawia mi przyjemność?
Ryzyko związane ze stratami czasu	Ile czasu zabiera poszukiwanie i wybór produktu? Czy istnieje niebezpieczeństwo straty czasu związane ze zwrotem lub wymianą produktu?

Źródło: Zachowania nabywców (s. 52), L. Garbarski, 1998, Warszawa: PWE.

Wielkość ponoszonego przez gospodarstwo domowe ryzyka zakupu może być różna i zależy od wielu czynników. Na ogół uważa się, że rozmiary ryzyka są ściśle związane z rodzajem nabywanego produktu. Znacznie większe ryzyko towarzyszy zakupowi produktów skomplikowanych technicznie, np. komputerów osobistych, samochodów, zmywarek do naczyń, a także lekarstw, niż produktów prostych – mydła, papierosów czy ziemniaków.

Na wielkość ryzyka ma wpływ przede wszystkim znajomość produktu. Znacznie większe ryzyko ponosi gospodarstwo, kupując produkt, z którym nie miało ono w przeszłości żadnych doświadczeń lub miało doświadczenia negatywne, niż wybierając produkt dobrze mu znany i sprawdzony w użytkowaniu.

Powszechnie uważa się, że wielkość ponoszonego przez gospodarstwo ryzyka zależy od względnej wartości finansowej zakupu, czyli relacji ceny w stosunku do zasobów finansowych gospodarstwa domowego. Większe zaangażowanie finansowe (wyższa cena produktu) oznacza ryzyko poniesienia większych strat na skutek błędnej decyzji. Spostrzegane ryzyko ulega istotnemu zwiększeniu w przypadku, gdy zasoby finansowe gospodarstwa są ograniczone. Zakup na próbę, z możliwością zwrotu towaru, lub wynajem zamiast zakupu, mogą być sposobem zmniejszenia spostrzeganego ryzyka zakupu. Jest to bardzo dobry sposób na ograniczenie ryzyka funkcjonalnego, a więc ryzyka zakupu produktu niespełniającego oczekiwań odnośnie do niezawodności, trwałości, wydajności itp.

Rozmiary ryzyka zależą także od oczekiwań związanych z zakupem, a te z kolei od charakteru i znaczenia potrzeb zaspokajanych przez dany produkt. Duże jest zwłaszcza ryzyko zakupu produktu, którego konsumpcja nie jest akceptowana przez społeczeństwo oraz produktu rodzącego obawy o skutki fizjologiczne (szkodliwość) płynące z jego użytkowania.

Na wielkość ryzyka wpływa w sposób istotny niepewność związana z wyborem, np. niepełny zasób informacji o wszystkich wariantach zakupu. Im więcej jest nie w pełni poznanych wariantów wyboru, im więcej zbliżonych wariantów wyboru, zwłaszcza nowych, skomplikowanych technicznie produktów, tym zdecydowanie trudniej jest dokonać prawidłowego wyboru i tym większe ryzyko zakupu (Duliniec, 1986).

Rozmiary ryzyka zakupu zależą także od sposobu dokonywania zakupu. Ryzyko to jest znacznie mniejsze, jeśli gospodarstwo domowe wybiera produkt bezpośrednio w sklepie, niż gdy zamawia go telefonicznie lub listownie w domu sprzedaży wysyłkowej. W tym ostatnim przypadku wyboru produktu dokonuje właściwie sprzedawca, a nie gospodarstwo domowe. Istnieje w związku z tym duże ryzyko zakupu produktu nieodpowiadającego potrzebom gospodarstwa domowego.

Ryzyko wiąże się nie tylko z wyborem produktów, ale także z realizacją zakupu za pomocą różnych form płatności. Wyróżnić tu można (Roselius, 1971; Jacoby, Kaplan, 1972):

- ryzyko bezpieczeństwa – związane z obawą utraty gotówki/karty lub z potencjalnego zranienia nabywcy w przypadku napadu rabunkowego;
- ryzyko funkcjonalne – związane z obawami, czy dana forma płatności będzie możliwa do zastosowania lub czy zostanie zaakceptowana przez sprzedawcę;
- ryzyko finansowe – związane z obawami, że użycie określonej formy płatności będzie się wiązać ze stratami finansowymi, które mogą wystąpić w sytuacji: gdy nabywca chce zatrzymać lub wycofać daną transakcję, jeśli odkryje błąd lub gdy przy użyciu danego środka płatności zostanie mu naliczona dodatkowa opłata;
- ryzyko straty czasu – związane z tym, że poszczególne formy płatności będą wymagały znacznej ilości czasu na sfinansowanie transakcji, więcej niż gdyby użyto innych form;
- ryzyko psychologiczne – związane z postrzeganiem przez gospodarstwo samego siebie po dokonaniu niewłaściwego zakupu produktu finansowego;
- ryzyko społeczne – związane z wyborem tych produktów, które mają określone atrybuty akceptacji społecznej (rodziny, znajomych) i z postrzeganiem przez gospodarstwa tego jak inni (otoczenie) będą reagowali na jego zakup.

Jedną z działalności gospodarstw domowych jest inwestowanie. Jest to forma zarządzania majątkiem, polegająca na tym, że gospodarstwo domowe świadomie podejmuje ryzyko. Inwestując, gospodarstwo domowe podejmuje ryzyko, aby osiągnąć większą opłacalność niż w przypadku oszczędności. Ryzyko to polega na możliwości utraty części lub całości zainwestowanych środków (Rudnicki, 2016). Ryzyko, jakie ponosi gospodarstwo domowe, inwestując, jest mniejsze lub większe, a zależy od rodzaju przedsięwzięcia inwestycyjnego. Im większy zysk ma przynieść inwestycja, tym większe jest prawdopodobieństwo straty. Najbardziej ryzykowne są m.in. akcje, fundusze inwestycyjne, transakcje terminowe i certyfikaty depozytowe, a mniej obligacje, depozyty, nieruchomości, metale i kamienie szlachetne. Gospodarstwa domowe, chcąc zmniejszyć ryzyko, nie powinny lokować wszystkich posiadanych walorów w jeden instrument finansowy. Powinny one zróżnicować formy lokowania kapitału – w akcje, fundusze inwestycyjne, obligacje, lokaty, metale i kamienie szlachetne, dzieła sztuki, antyki itp.

4. Postawy wobec ryzyka

Podejmowanie przez gospodarstwo domowe działań obarczonych ryzykiem zależy od jego skłonności do ponoszenia ryzyka. Gospodarstwo może przyjąć trzy postawy wobec ryzyka (Jajuga, 2007; Maciejewski, 2011):

- 1) asekurancką, cechującą się dużą ostrożnością lub wręcz awersją do ryzyka. Gospodarstwo podejmuje działania tylko wtedy, kiedy prawdopodobieństwo niepowodzenia jest minimalne. Preferuje ono niski poziom ryzyka i równocześnie akceptuje niską stopę zwrotu;
- 2) neutralną, którą charakteryzuje obojętność wobec ryzyka, które w swej działalności spotyka – przy podejmowaniu działania wielkość ryzyka nie ma znaczenia;
- 3) ryzykancką, wyrażającą się gotowością do podjęcia dużego ryzyka i osiągnięcia wysokiej stopy zwrotu.

Chociaż postawa wobec ryzyka wykazuje znaczne zróżnicowanie, to jednak trzeba przyjąć, że gospodarstwa domowe inwestujące swe środki zachowują się racjonalnie i nie podejmują wysokiego ryzyka bez szansy osiągnięcia relatywnie wysokiej stopy zwrotu. Za nieporozumienie należy uznać lansowaną niekiedy opinię, że gospodarstwa podejmujące wysokie ryzyko postępują nieracjonalnie. W rzeczywistości gospodarstwo, które preferuje ryzyko, jest zdecydowane je podjąć, jeśli łączy się to z możliwością osiągnięcia odpowiednio wysokiej stopy zwrotu (Kaczmarek, 2010).

5. Zarządzanie ryzykiem

W obliczu ryzyka gospodarstwa domowe nie są bezradne, gdyż mogą nim zarządzać, co polega na rozpoznaniu rodzaju ryzyka, pomiarze ryzyka, sterowaniu ryzykiem, podjęciu działań zmierzających do jego ograniczenia i kontroli przebiegu działań.

Rozpoznanie – identyfikacja ryzyka – polega na określeniu rodzajów ryzyka i ich źródeł, na które narażone jest gospodarstwo domowe oraz czasu, w którym mogą się one pojawić. Źródła zagrożeń mogą mieć charakter wewnętrzny albo zewnętrzny (pochodzące z otoczenia). Te pierwsze związane są z gospodarstwem domowym, a mogą tkwić w jego strukturze i stanie zasobów lub w zachowaniach poszczególnych członków gospodarstwa. Drugie z kolei nie są bezpośrednio zależne od gospodarstwa domowego i jego zachowań. Do tego rodzaju ryzyka można np. zaliczyć: ryzyko polityczne, ryzyko rynkowe, płynności, inflacji, stopy procentowej itd. Prawidłowe rozpoznanie ryzyka jest o tyle istotne, że umożliwia gospodarstwu domowemu podjęcie działań mających na celu zabezpieczenie się przed ryzykiem lub ich redukcję.

Pomiar i ocena ryzyka polega na wyrażeniu poziomu ryzyka w miernikach naturalnych (np. ustalenie stopnia prawdopodobieństwa utraty zdrowia, pracy, składników majątkowych) lub – jeśli nie jest to możliwe – w postaci pewnych kategorii (niskie, średnie, wysokie ryzyko), jak i w kategoriach finansowych, tzn. z wyceną poziomu strat w przypadku zaistnienia sytuacji niepożądaney.

Sterowanie ryzykiem polega na podjęciu działań zmierzających do ograniczenia ryzyka. W sterowaniu ryzykiem wyróżnić można dwa zasadnicze podejścia:

- aktywne, polegające na oddziaływaniu na przyczyny ryzyka;
- pasywne, koncentrujące się na zabezpieczeniu przed ewentualnymi stratami.

W ramach podejścia aktywnego gospodarstwo domowe może podejmować działania polegające na (Bodie i in., 2003):

- 1) unikaniu ryzyka – wiąże się z zaniechaniem działalności, gdy jest ona obciążona zbyt dużym ryzykiem;
- 2) działaniu prewencyjnym – jest to zachowanie gospodarstwa domowego polegające na podejmowaniu działań wyprzedzających pojawienie się ryzyka (np. szczepienie się przed grypą, sprzedaż akcji, gdy pojawiają się symptomy bessy, oszczędzanie na tzw. „czarną godzinę”), a jeśli już ono zaistniało – na działaniu i kontrolowaniu jego przebiegu;
- 3) przyjmowanie (absorpcja) ryzyka – jest to zachowanie gospodarstwa domowego w sytuacji obiektywnie istniejącego ryzyka, bez możliwości jego uniknięcia (np. w choroba, utrata pracy). Powstałe w jego wyniku straty muszą być poniesione przez gospodarstwo. Może ono jedynie starać się je ograniczyć, racjonalizując własne zachowanie;
- 4) transferze ryzyka – polegającym na przenoszeniu strat na inne podmioty. Można tu wyróżnić trzy rodzaje postępowania:
 - hedging (kompensacja ryzyka) – polega na wzajemnym połączeniu transakcji w taki sposób, że zabezpieczenie ryzyka tkwiącego w jednej transakcji będzie stanowić zabezpieczenie dla ryzyka w drugiej transakcji. Inaczej ujmując, są to takie działania, które ograniczają poniesienie straty, przy równoczesnej rezygnacji z możliwości osiągnięcia korzyści. Przykładem są zawierane przez gospodarstwa rolników „umowy koncentracyjne na sprzedaż zbóż z przyszłych żniw po z góry określonej cenie, co pozwala uniknąć strat w wyniku ewentualnego spadku cen, ale też nie daje możliwości uzyskania dodatkowych korzyści w sytuacji, gdy ceny wzrosną” (Bywalec, 2009, s. 181),
 - ubezpieczenie ryzyka – jest to dobry i sprawdzony sposób zabezpieczania się przed skutkami ryzyka. Zawarcie umowy ubezpieczenia powoduje, że ubezpieczający otrzyma od ubezpieczyciela odszkodowanie w przypadku zaistnienia szkody. Przykładowo, gospodarstwo domowe, ubezpieczając samochód, nabywa gwarancję, że w przypadku jego uszkodzenia, zniszczenia lub utraty uzyska odszkodowanie, które znacząco lub w pełni pokryje poniesioną stratę,
 - dywersyfikacja ryzyka – oznacza różne sposoby rozproszenia ryzyka na produkty, klientów oraz rynki. Ma ona na celu zmniejszenie poziomu ryzyka poprzez inwestowanie w różne instrumenty finansowe, przez formy lokowania kapitału – w akcje, obligacje, nieruchomości, metale szlachetne itp. Utworzenie dobrze zdywersyfikowanego portfela aktywów spowodować może znaczne, a nawet całkowite zredukowanie ryzyka.

W ramach podejścia pasywnego sterowania ryzykiem gospodarstwo domowe podejmuje działania polegające najczęściej na tym, że tworzy ono rezerwy finansowe, które umożliwią mu pokrycie ewentualnych strat.

Monitorowanie ryzyka polega na badaniu przez gospodarstwa domowe efektywności podejmowanych działań, mających na celu ograniczenie ryzyka. Do głównych zadań wykonywanych na tym etapie powinny należeć oceny: dokładności zastosowanych metod redukcji ryzyka, efektywności podjętych działań w zakresie sterowania ryzykiem, stopnia zgodności działań z odpowiednimi programami. Rewizji podlegać muszą również same procedury zarządzania ryzykiem, gdyż w nich może tkwić źródło niepowodzenia.

Podsumowując, trzeba zauważyć, że ryzyka nie da się w całości wyeliminować, a można jedynie starać się je zminimalizować np. poprzez:

- usunięcie części przesłanek, mogących przysporzyć strat;
- stosowanie narzędzi i metod zmniejszających prawdopodobieństwo podejmowania niewłaściwych decyzji;
- operacje zabezpieczające;
- strategie inwestowania, polegające na właściwym doborze różnych instrumentów o niejednorodnym ryzyku (budowa portfela).

Podsumowanie

Podstawowym celem artykułu było przedstawienie ryzyka, na jakie narażona jest działalność gospodarstwa domowego w procesie zaspokajania potrzeb swoich członków. Ryzyko poniesienia strat finansowych występuje w każdym działaniu gospodarstwa domowego – zarówno w procesie zarządzania środkami finansowymi, jak i finansowania zakupów, gromadzenia oszczędności oraz inwestowania i pomnażania majątku. Należy zwrócić uwagę, że lista ryzyk wciąż się rozszerza, co wynika ze stałego wzrostu liczby przedsięwzięć podejmowanych przez gospodarstwa domowe, a także ze zmian zachodzących w jego otoczeniu.

Gospodarstwa domowe starają się ograniczać ryzyko poprzez odpowiednie zarządzanie, polegające na rozpoznaniu rodzaju ryzyka, jego pomiarze, sterowaniu ryzykiem, podjęciu działań zmierzających do jego ograniczenia i kontroli przebiegu działań.

Trzeba jednak stwierdzić, że nie ma niezawodnych, uniwersalnych sposobów zapobiegania ryzyku. Można najwyżej, przez różnego rodzaju działania profilaktycznie i zdroworozsądkową ostrożność, ograniczyć prawdopodobieństwo realizacji negatywnych scenariuszy lub też – poprzez system ubezpieczeń – zmniejszać wielkość ewentualnych strat. Przesadna ostrożność, wyrażająca się w unikaniu ryzyka, wbrew pozorom również nie byłaby korzystna, jako że na dłuższą metę prowadziłyby do hamowania innowacyjności i ograniczenia przedsiębiorczości ludzi, a są one przecież główną siłą napędową rozwoju gospodarstwa domowego i związku z tym również całej gospodarki narodowej oraz społeczeństwa.

Bibliografia

- Bodie, Z., Merton, R.C. (2003). *Finanse*. Tłum. J. i A. Stolarek. Warszawa: PWE.
- Bywalec, C. (2009). *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Duliniec, E. (1986). *Postępowanie nabywców towarów konsumpcyjnych w krajach o gospodarce rynkowej. Analiza marketingowa*. Warszawa: SGPiS.
- Garbarski, L. (1998). *Zachowania nabywców*. Warszawa: PWE.
- Jacoby, J., Kaplan, L. (1972). *The Components of Perceived Risk*. Proceedings of the 3rd Annual Conference for Consumer Research.
- Jajuga, K. (red.). (2007). *Zarządzanie ryzykiem*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kaczmarek, T.T. (2010). *Zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*. Warszawa: Difin SA.
- Knight, F.H. (1985). *Risk, Uncertainty and Profit*. Chicago-Londyn.
- Maciejewski, G. (2011). *Ryzyko w decyzjach nabywczych konsumentów*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Roselius, T. (1971). Consumer Ranking of Risk Reduction Methods. *Journal of Marketing*, 35, 56-61.
- Rudnicki, L. (2016). *Zachowania finansowe konsumentów*. Tarnów: Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie.
- Willet, A.H. (1951). *The Economic Theory of Risk Insurance*. Filadelfia.